

MATERIAŁY
ZACHODNIOPOMORSKIE

Rocznik Naukowy Muzeum Narodowego w Szczecinie

Nowa Seria

Tom XII
2016

Szczecin 2016

Redaktor Naczelny
Anna B. Kowalska

Sekretarz Redakcji
Bartłomiej Rogalski

Członkowie Redakcji
Krzysztof Kowalski, Dorota Kozłowska, Rafał Makala

Rada Naukowa
dr hab. prof. UJ Wojciech Blajer, prof. Aleksander Bursche, prof. Wojciech Dzieduszycki,
dr hab. prof. UAM Jarosław Jarzewicz, prof. Hauke Jöns, dr hab. prof. UW Joanna Kalaga,
dr hab. prof. UG Henryk Machajewski, dr Dmitrij Osipow,
dr hab. prof. UW Tomasz Płonka

Redakcja wydawnicza
Piotr Wojdak

Tłumaczenie
Tomasz Borkowski, Agnes Kerrigan (proofreading)

Recenzenci
dr hab. prof. UW Artur Błażejewski, dr hab. Mirosław Hoffmann, dr hab. Andrzej Janowski,
dr hab. prof. PAN Michał Kara, dr hab. Henryk Kobryń, dr Sebastian Messal,
dr hab. prof. PAN Andrzej Mierziński, Aleksander Ostasz, prof. Marian Rębkowski,
dr hab. prof. UŁ Seweryn Rzepecki, Maciej Słomiński, prof. Andrzej Wyrwa,
dr hab. Gerd-Helge Vogel

Adres Redakcji
Muzeum Narodowe w Szczecinie
70-561 Szczecin, ul. Staromłyńska 27
tel. (+48) 797 705 2529, e-mail: mzp@muzeum.szczecin.pl
www.mzp.muzeum.szczecin.pl

Projekt okładki
Waldemar Wojciechowski

© Copyright by Muzeum Narodowe w Szczecinie and Authors

ISSN 0076-5236

Nakład 250 egz.

Skład
Soft Vision, Szczecin

Druk
Soft Vision, Szczecin

Szczecin 2016

SPIS TREŚCI

OD REDAKCJI	7
Krzysztof Kowalski, Dorota Kozłowska, Bartłomiej Rogalski „Zaginione – Ocalone”. Odkrycie zabytków archeologicznych ze szczecińskiej kolekcji starożytności pomorskich w Mołtowie	9
‘Lost – Saved’. The discovery of archaeological artefacts from Szczecin collection of Pomeranian antiques in Mołtowo	74
Agnieszka Matuszewska Społeczności kultury pucharów lejkowatych na wyspie Wolin	77
Funnel Beaker culture communities on Wolin island	123
Agnieszka Matuszewska Materiały późnoneolityczne ze Wzgórza Młynówka w Wolinie	125
Late Neolithic materials from Wzgórze Młynówka in Wolin	131
Justyna Żychlińska Kilka uwag o warsztatach tkackich ludności kultury łużyckiej	133
Some remarks about weaving workshops in the Lusatian culture	148
Jarosław Rola Próba interpretacji wyników badań wykopaliskowych na stanowisku kultury łużyckiej w Sypniewie, gm. Jastrowie	149
An attempt of interpretation of the results of excavations on the Lusatian culture site in Sypniewo, Jastrowie commune	160
Daniel Żychliński <i>Sacrum i profanum</i> – przenikanie czy podział? Przyczynek do dyskusji na podstawie badań cmentarzyska ludności grupy gustowskiej w Kunowie, woj. zachodniopomorskie	161
<i>Sacrum and profanum</i> – diffusion or division? A contribution to the discussion based on excavations on the Gustow group population burial ground in Kunowo, West Pomeranian Voivodeship	185
Peter Donat Grubenhäuser und der nordwestslawische Siedlungsraum	187
Sunken huts and the area of the north-west Slavic settlement	225
Ziemiarki a osadnictwo Słowian północno-zachodnich	226
C. Michael Schirren Orakeltrunk oder Walkürengruß? Eine Hand mit Trinkhorn aus Groß-Strömkendorf, Lkr. Nordwestmecklenburg	227
Oracle toast or Valhalla welcome? Hand holding drinking horn from Groß-Strömkendorf, Lkr. Nordwestmecklenburg	238
Toast wyroczni czy powitanie w Walhali? Ręka trzymająca róg do picia z Groß-Strömkendorf, Lkr. Nordwestmecklenburg	238

Kamil Kajkowski	
O wolińskiej łącinie raz jeszcze	239
Again about the Wolin pagan temple	245
Eugeniusz Cnotliwy, Sławomir Słowiński	
Pozostałości pracowni grzebienniczych nowo odkrytych w Wolinie	247
Remains of newly discovered comb production workshops in Wolin	361
Anna Wrzesińska, Jacek Wrzesiński	
Zawieszki dzwoneczkowate z cmentarzyska w Dziekanowicach	
oraz z Ostrowa Lednickiego	363
Bell-shaped pendants from the cemetery in Dziekanowice and from Ostrów Lednicki	380
Antoni Porzeziński	
Charakterystyka form obrządku pogrzebowego na cmentarzysku w Cedyni	
(stanowisko 2, drugi etap prac badawczych w latach 1976–1985)	381
The characterization of burial rites forms in the cemetery in Cedynia (site 2, the second stage	
of research in the years 1976–1985)	412
Jens-Peter Schmidt	
Frühgeschichtliche Wegeführungen im Recknitztal bei Laage, Lkr. Rostock	413
Prehistoric roads in the Recknitz River valley near Laage, Lkr. Rostock	424
Prehistoryczne drogi w dolinie rzeki Recknitz w pobliżu miejscowości Laage, Lkr. Rostock	425
Jerzy Gawlikowski, Jerzy Stępień	
Zwierzęta dziko żyjące na Pomorzu Zachodnim we wczesnym średniowieczu	427
Wild animals in West Pomerania in the early Middle Ages	447
Zbigniew Radacki	
Rozważania na temat początków klasztoru cysterskiego w Kołbaczu	449
Considerations on the beginning of the Cistercian monastery in Kolbacz	461
Ewa Górkiewicz-Bucka	
Biżuteria z wczesnośredniowiecznego grodziska w Kamieniu Pomorskim	463
Jewellery from the early medieval stronghold in Kamień Pomorski	481
Henryk Kustosz, Artur Sobucki	
Odkrycie relikwów średniowiecznego kościoła klasztornego dominikanów	
pw. św. Idziego w Kamieniu Pomorskim. Wstępne wyniki badań	
architektoniczno-archeologicznych	483
The discovery of remains of medieval Dominican monastery church of St Giles in Kamień Pomorski.	
Preliminary results of architectural and archaeological research	546
Magdalena Szymczyk	
Badania archeologiczne w Myśliborzu w latach 1945–2014	547
Archaeological research in Myślibórz in the years 1945–2014	571

Marcin Dziewanowski, Paulina Romanowicz Będargowo. Przyczynek do badań nad średniowieczną wsią zachodniopomorską	573
Będargowo. A contribution to the study on Western Pomeranian medieval village	609
Anna B. Kowalska Zapomniana rzeczywistość. Zarys dziejów klasztorów w średniowiecznym Szczecinie	611
Forgotten reality. A brief history of medieval monasteries in Szczecin	631
Piotr Maliński, Wojciech Filipowiak, Przemysław Krajewski Wrak łodzi rybackiej z Kamienisk, gmina Goleniów	633
Fishing boat wreck from Kamieniska, Goleniów commune	646
Piotr Maliński, Przemysław Krajewski, Sławomir Radaszewski Wrak łodzi z lekkiego parku przeprawowego NLP w Rejonie Pamięci Narodowej	647
Wreck of boat from the light pontoon bridge park NLP in the Region of National Remembrance	656
Andrzej W. Świąch, Benedykt Hac Monitoring XX-wiecznych wraków wojennych na przykładzie badań środowiskowych jednostki SS Stuttgart – studium przydatności pozyskanych danych w kontekście prac archeologicznych i ochrony podwodnego dziedzictwa kulturowego	657
Environmental supervision of the 20 century shipwrecks using the example of the remains of vessel SS Stuttgart – case study of the usefulness of obtained data in the context of archaeological work and the protection of underwater cultural heritage	669
Ewa Gwiazdowska Gewerbt, gewalkt, genäht und poliert. Schuh- und Lederwerk im künstlerischen Schaffen von August Ludwig Most	671
Tanning, sewing and polishing. Footwear and leather production in the works by August Ludwig Most	715
Garbowanie, szycie i polerowanie. Obuwnictwo i produkcja skórnicza w pracach Augusta Ludwiga Mosta	718
Maria Danuta Wołągiewicz Wspomnienie o prekursorskich badaniach powierzchniowych na Pomorzu Zachodnim w latach 1958–1962	721

Piotr Maliński, Wojciech Filipowiak, Przemysław Krajewski

Wrak łodzi rybackiej z Kamienisk, gmina Goleniów Fishing boat wreck from Kamieniska, Goleniów commune

Abstract: In the vicinity of the village Kamieniska (Goleniów commune), on the right bank of the Domiąza river was accidentally discovered heavily damaged wreck of a wooden fishing boat with a length of 4.94 m and a width approx. 1 m. The wood used to build the boat comes from a pine felled after year 1872. The Kamieniska wreck is a remnant of one of the oldest flat-bottomed boats of this size in Western Pomerania.

Keywords: ethnoarchaeology, wreck, fishing boat, 19th–20th century, Domiąza, Western Pomerania

Słowa kluczowe: etnoarcheologia, wrak, łódź rybacka, 19–20 wiek, Domiąza, Pomorze Zachodnie

Historia odkrycia

Na wrak łodzi spoczywający na brzegu Domiąży w okolicach wsi Kamieniska natrafił geodeta wykonujący w tym rejonie pomiary linii brzegowej. Za pośrednictwem swojej krewnej studiującej archeologię na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Szczecińskiego informację o wraku przekazał Przemysławowi Krajewskiemu, który w latach 2011–2015 był kierownikiem projektu badawczego *Archeologiczne i paleośrodowiskowe badania krajobrazów zatopionych na Zalewie Szczecińskim i w Zatoce Pomorskiej*¹ (Krajewski 2011). Podczas prac terenowych prowadzonych w ramach tego projektu we wskazanym rejonie wykonany został rekonesans, którego efektem było potwierdzenie odkrycia. Wrak został zlokalizowany (ryc. 1), określono jego koordynaty geograficzne i sporządzono podstawową dokumentację fotograficzną, a następnie złożono zawiadomienie do Urzędu Morskiego w Szczecinie (Krajewski 2014).

Cechy konstrukcyjne wraku jednoznacznie wykluczały jego pochodzenie pradziejowe, dlatego P. Krajewski, którego badania dotyczyły okresu mezolitu, przekazał informację o nim Wojciechowi Filipowiakowi i Piotrowi Malińskiemu, zajmującym się tradycyjnym szkutnictwem Pomorza Zachodniego. Obaj

¹ Sieć badawcza, stworzona na okres czterech lat (2009–2013), była finansowana przez Komisję Europejską w ramach programu *Cooperation in Science and Technology* (COST) jako COST Action TD0902.

naukowcy – po uzyskaniu pozwolenia z Urzędu Morskiego w Szczecinie² oraz po konsultacjach z Wojewódzkim Urzędem Ochrony Zabytków w Szczecinie – podjęli dalsze, interdyscyplinarne badania znaleziska. Zakres ich prac obejmował wykonanie pomiarów³ oraz dokumentacji fotograficznej i rysunkowej, pobranie próbki drewna do analizy dendrochronologicznej w celu datowania wraku, wywiad etnograficzny wśród okolicznych rybaków oraz kwerendy internetowe, muzealne i archiwalne (mające na celu określenie proveniencji, typu i przeznaczenia jednostki).

Warunki zalegania

Cechą charakterystyczną kontekstu zalegania opisywanego wraku jest jego zmienność. W zależności od aktualnego poziomu wód Domiąży, wrak jest całkowicie wynurzony na brzegu akwenu (ryc. 2) lub pozostaje okresowo zatopiony na głębokości kilkunastu centymetrów (ryc. 3). Na podstawie dokumentacji fotograficznej można z całą pewnością stwierdzić, że szczątki łodzi ulegają szybkiej degradacji (por. ryc. 2 i 3). Jak się wydaje, postępujący proces ich destrukcji stymulowany jest przez kilka czynników działających jednocześnie:

- cykliczne zmiany fizyczno-chemicznych warunków depozycji: wilgotności i temperatury (wysychanie drewna w pozycji wynurzonej i namakanie w wodzie oraz zamarzanie i rozmarzanie);
- erozję rzeczną boczną;
- naprężenia mechaniczne konstrukcji wraku wywołane przez falowanie powierzchni akwenu, spowodowane zarówno przez czynniki naturalne (wiatr oraz prąd wody), jak i antropogeniczne (związane z występowaniem efektu brzegowego podczas przechodzenia statków torem wodnym);
- destrukcyjną działalność kry w okresie zimowym;
- penetrację konstrukcji wraku przez korzenie i łodygi trzciny pospolitej (*Phragmites australis*).

Opis konstrukcji

Wrak, będący pozostałością płaskodennej łodzi drewnianej, spoczywa na prawym brzegu Domiąży poniżej ujścia Iny nieopodal wsi Kamieniska w gminie Goleniów. Zachowane szczątki mają długość 4,94 m i szerokość 1 m w najszers-

² Instytucja ta jest trwałym zarządcą obszaru morskich wód wewnętrznych, na których wrak się znajduje. Realizatorzy badań chcieliby w tym miejscu podziękować Panu Andrzejowi Borowcowi, dyrektorowi Urzędu Morskiego w Szczecinie za wspieranie badań naukowych rzeczno i morskiego dziedzictwa kulturowego oraz szybkie wydanie pozwolenia na przeprowadzenie prac terenowych (sygnowanego PM-I-4161/7/2/2015).

³ W pracach pomiarowych w terenie, realizowanych (zgodnie z uzyskanym pozwoleniem) w okresie 30 III – 30 IX 2015 r., uczestniczyła także Karolina Kokora, archeolog z Pracowni Archeologicznej w Wolinie, jednostki Ośrodka Archeologii Średniowiecza Krajów Nadbałtyckich Instytutu Archeologii i Etnologii PAN.

szym miejscu (ryc. 4). Dno składa się z trzech klepek łączonych ze sobą na styk (nie stwierdzono między nimi materiału uszczelniającego). Mają one grubość 2 cm i są nierównej szerokości, odpowiednio 40, 18 i 29 cm w najszerszym miejscu. Z tego powodu oś symetrii jednostki nie przebiega równoległe do środkowej klepki dna. Klepki denne były łączone z pierwszym pasem poszycia za pomocą obustronnych gwoździ (ryc. 5c).

Wzmocnienia poprzeczne zastosowane w łódce są dwojakiego rodzaju. Cztery denniki zostały wykonane z drewna i połączone z klepkami dennymi za pomocą kołków drewnianych, nieklinowanych, o średnicy około 3 cm (ryc. 4; 5a). Otwory, w których tkwiły kołki, nie są rozmieszczone w linii prostej. Dzięki temu nie dochodziło do pęknięcia denników wzdłuż słoików drewna. Dennik położony najbliżej południowo-wschodniego końca wraku został zniszczony w wyniku procesów podepozycyjnych, jednak ogląd śladów na klepkach dennych pozwolił określić jego szerokość na 9 cm. Pozostałe miały szerokość 12 cm, wysokość wszystkich wynosiła 5 cm. W drugim denniku (licząc od południowo-wschodniego końca wraku) znajduje się prostokątne zagłębienie o wymiarach $8,0 \times 6,5$ cm i głębokości około 2 cm, które zostało zinterpretowane jako pozostałość gniazda masztu. Zagłębienie to nie jest umieszczone idealnie na środku dna, co spowodowane jest najpewniej niedokładnie wyznaczoną osią symetrii jednostki, o której wspomniano powyżej. Denniki rozmieszczone były niemal symetrycznie, po dwa na dziobie i rufie.

Do klepek dennych pierwotnie przymocowane były wręgi wykonane z kątowników stalowych o wysokości 46 cm. Wręgi te łączone były z klepkami poszycia za pomocą dwóch śrub z łbem grzybkowym (z podsadzeniem i gwintem na części długości trzpienia, ryc. 5b) oraz czworokątnych nakrętek. Na tej podstawie można przypuszczać, że burta łodzi składała się z dwóch klepek i miała wysokość co najmniej 46 cm.

Na wewnętrznej stronie dna łodzi na wysokości śródkręcia znajdują się pozostałości wskazujące na mocowanie dwóch grodzi. Są to dwa rzędy gwoździ stalowych (lub otworów po nich) biegnące prostopadle do osi wzdłużnej jednostki. Miejsca połączeń z klepkami dna noszą ślady uszczelnienia smołą. Pozostałości te wskazują, że jednostka miała jednokomorowy sadz typu mokrego o długości 1 m (którego ściany stanowiły grodzie⁴ i poszycie burt), służący do przechowywania żywych ryb. Świadczy o tym wzajemna pozycja obu grodzi, ślady ich starannego mocowania do klepek dna oraz uszczelnienia tego połączenia (co miało zapobiec przesączeniu się wody z sadza do wnętrza łodzi). Można przypuszczać, że sadz zasilany był wodą przez otwory w poszyciu burt (które zachowały się szczątkowo).

⁴ Na podstawie zachowanych śladów można sądzić, że grodzie miały 4–5 cm grubości.

Datowanie jednostki

W celu określenia wieku zabytku z jednej z klepek dna łodzi (na wysokości śródokręcia) pobrana została próbka drewna do analizy dendrochronologicznej. Miejsce pobrania próbki wybrano w taki sposób, aby zawierała ona jak największą liczbę słojów drewna – w założeniu miało to zapewnić możliwie jak najdokładniejsze datowanie tego fragmentu wraku. Badana klepka, licząca 112 słojów, została wykonana z sosny (*Pinus* L. 1753). Sekwencję datowano na lata 1761–1872, co oznacza, że drzewo, z którego wykonano element, zostało ścięte po 1872 roku⁵.

Próba określenia typu jednostki

Na podstawie porównania zachowanej konstrukcji wraku ze znanymi z literatury przedmiotu jednostkami pływającymi wytypowano kilka rodzajów łodzi, które wykazują istotne podobieństwa konstrukcyjne do łodzi odkrytej w Kamieniskach.

Pierwszą z nich jest tradycyjna warciańska łódź rybacka, tzw. skutka. Badania nad tym typem łodzi prowadził w latach 1981–1983 Jerzy Litwin (1995). Niestety, w terenie badacz ten nie napotkał nigdzie rybackich skutek, które już wyszły z użycia, a jedynie łodzie komunikacyjne o podobnej konstrukcji (Litwin 1995, 203). Zdołał jednak zebrać informacje o ich tradycyjnym wyglądzie od żyjących jeszcze budowniczych i użytkowników oraz dotarł do fotografii (ryc. 6). Na tej podstawie odtworzył wygląd łodzi i wykonał rysunek rekonstrukcyjny (ryc. 7). Zrekonstruowana jednostka wykazuje następujące podobieństwa do wraku z Kamienisk:

- budowa dna z trzech wzdłużnych klepek, z których środkowa jest węższa niż boczne;
- wzmocnienie poprzeczne dna za pomocą drewnianych denników⁶;
- sadz jednokomorowy (o długości 1 m) na śródokręciu;
- brak uszczelnień (łódź uszczelniała się samoistnie, gdy dopasowane drewniane elementy konstrukcyjne pęczniały w wodzie);
- gniazdo masztu w formie prostokątnego wyźłobienia w jednym z denników.

Co więcej, warciańskie łodzie rybackie budowano z desek świerkowych lub sosnowych, dobrze wysuszonych, nieposiadających sęków, o grubości 10–20 mm (Iwaszkiewicz, Mastyński, Andrzejewski 2007, 41). Są to zatem kolejne cechy łączące badany wrak (którego dno wykonane jest z klepek sosnowych o grubości 2 cm) z łodziami warciańskimi. Inna charakterystyczna cecha wspólna

⁵ Badania wykonał prof. dr hab. inż. Marek Krąpiec z Laboratorium Datowań Bezwzględnych w Cianowicach.

⁶ Na ryc. 7 przedstawiony jest tylko jeden dennik, jednak z relacji Kazimierza Stasiaka, szkutnika ze wsi Ochle, gmina Koło (426 km rzeki Warty), wynika, że w łodziach tego typu montowano kilka denników (Litwin 1995, 202). Na rysunkach i fotografiach łodzi warciańskich o zbliżonej konstrukcji zamieszczonych w książce *Polskie szkutnictwo ludowe XX wieku* można zauważyć, że posiadają one od 3 do 7 denników (Litwin 1995, 200–205, ryc. 142–148).

dla tradycyjnych łodzi ze środkowego biegu Warty i wraku z Kamienisk to występowanie wręgów z kątownika stalowego, zamocowanych do dna łodzi bezpośrednio przy dennikach⁷ (ryc. 8). Kolejna istotna zbieżność ujawnia się przy porównaniu wysokości burt wraku i łodzi warciańskiej. Jak już wspomniano, wysokość burt wraku – obliczona na podstawie wymiarów wręgów – wynosiła co najmniej 46 cm. Burty łodzi warciańskiej (ryc. 8) mają około 43 cm wysokości. Uwzględniając błąd skali rysunku, można przyjąć, że obie jednostki mogły mieć burty o identycznej wysokości.

Drugą analogię stanowi nieco większa łódź o bardzo podobnej konstrukcji, pełniąca funkcję promu na Odrze, na którą natrafił J. Litwin na Opolszczyźnie (Litwin 1995, 215). Zbieżności obejmują zarówno rozmiary, jak i niektóre rozwiązania konstrukcyjne, a także zastosowane materiały. Ze względu na swą funkcję łódź ta nie miała sadza, choć w literaturze można znaleźć informacje, że dawniej na Opolszczyźnie używano łodzi z sadzami, nazywanych sadzówkami lub chowankami (Litwin 1995, 216).

Jak się zatem wydaje, zasadne jest wskazanie warciańskiej skutki, a być może również sadzówki/chowanki ze środkowego biegu Odry⁸ jako form zbieżnych z wrakiem z Kamienisk. Warto jednak zauważyć, iż występuje jedna zasadnicza różnica pomiędzy wymienionymi typami łodzi a opisywanym wrakiem – jest nią kształt obrysu dna. Zarówno w skutkach warciańskich, jak i w łodziach odrzańskich krawędzie dna były wycinkami okręgu. Wrak ma natomiast równoległe krawędzie dna na wysokości śródokręcia.

W trakcie kwerend udało się również ustalić jeszcze jeden typ łodzi o konstrukcji podobnej do wraku. Jest to niemiecki *Polt* – niewielka łódź rybacka z Pomorza Zachodniego o płaskim i szerokim dnie oraz zakładkowym poszyciu, napędzana wyłącznie wiosłami. Jednostki tego typu eksploatowano na Zalewie Szczecińskim i przybrzeżnych wodach Bałtyku. W klasyfikacji łodzi rybackich Zalewu Szczecińskiego, zaproponowanej przez Walthera Rudolpha, zaliczają się one do typu 3, opisanego jako „łódzie z płaskim dnem o kilku deskach – łódzie płaskodenne” (Rudolph 1962, 338). Według tego autora, choć zdecydowaną większość tradycyjnych jednostek rybackich na Zalewie stanowią „łódzie płaskokilowe”, to przy ujściu Odry można odnaleźć liczne łódzie płaskodenne. J. Litwin podaje natomiast, że łódzie typu *Polt* „przypominają rozwiązaniem konstrukcji dna (usztywnionym szeregiem denników) formy spotykane na wodach śródlądowych, a także podobnie nazywaną łódź rejestrowaną u ujścia

⁷ Warto zwrócić uwagę, że zarówno na wraku jak i w łodzi przedstawionej na ryc. 8 zastosowano osobne wręgi dla lewej i prawej burty.

⁸ Tymczasem tradycyjne łódzie z Dolnej Odry i Haweli – typu *Spitzkahn* i *Zollen* – opisane przez Walthera Rudolpha (1966, 36, 96, Abb. 22, 91, Tafel 5 i 14) i J. Litwina (1995, 213–214) pod względem konstrukcyjnym wykazują wobec wraku więcej różnic niż podobieństw.

Wisły przez badaczy niemieckich w pierwszej połowie XX wieku⁹ (Litwin 1995, 224). Łodzie typu *Polt*, występujące w rejonie wyspy Rugii, miały klepki dna wykonywane z drewna iglastego: sosny, świerku i jodły (Peesch 1961, 230). Niestety, podczas kwerendy nie natrafiono na rysunki przedstawiające wyżej opisany typ łodzi, które umożliwiłyby dokładną analizę porównawczą. W opracowaniach naukowych i zasobach archiwalnych znajdują się jedynie fotografie łodzi typu *Polt*, na których wiele szczegółów konstrukcyjnych pozostaje niewidocznych¹⁰.

Wywiady na temat wraku przeprowadzone wśród okolicznych rybaków nie wniosły istotnych informacji do badań. Rozmówcy stwierdzili, że sam wrak nie jest im znany, ani też nie przypominają sobie, aby rybacy w regionie używali do połowów łodzi o takiej konstrukcji dna. Według uzyskanych informacji miejscowi rybacy korzystali raczej z łodzi ze stępką klepkową (typu hojer, stołczynka i warpienka)¹¹. Łodzie te były wykonywane z drewna dębowego. Być może bardziej wiążące dane uda się uzyskać na podstawie dalszych planowanych badań etnograficznych.

Podsumowanie

Z przeprowadzonych badań etnoarcheologicznych wynika, iż wrak z Kamienisk to pozostałości tradycyjnej płaskodennej łodzi rybackiej o konstrukcji drewnianej, wzmocnionej elementami stalowymi. Pod względem rozwiązań konstrukcyjnych wrak wykazuje duże podobieństwo do rybackich szkieletów warciańskich i łodzi ze środkowego biegu Odry. Trzeba wszakże zaznaczyć, że stan zachowania wraku (a zwłaszcza brak stewy dziobowej i rufowej) znacznie utrudnia jednoznaczny identyfikację typu jednostki.

Wrak z Kamienisk jest przypuszczalnie jedną z najstarszych zachowanych (fragmentarycznie) łodzi płaskodennych tej wielkości na Pomorzu Zachodnim. Dlatego należy podjąć działania mające na celu zapobieżenie dalszej degradacji znaleziska. Realizatorzy badań zaproponowali w raporcie końcowym (Maliński, Filipowiak 2016), przedłożonym Urzędowi Morskiemu w Szczecinie i Zachodniopomorskiemu Wojewódzkiemu Konserwatorowi Zabytków w Szczecinie, trzy rozwiązania:

- 1) podjęcie wraku z brzegu Domiąży, przetransportowanie go na inny akwen i zatopienie w wybranym, dokładnie oznaczonym miejscu (zatopiony w ten

⁹ W tym miejscu autor cytatu odnosi się do prac Walthera Mitzki (1933, 20) i Gerharda Timmermana (1962, 17).

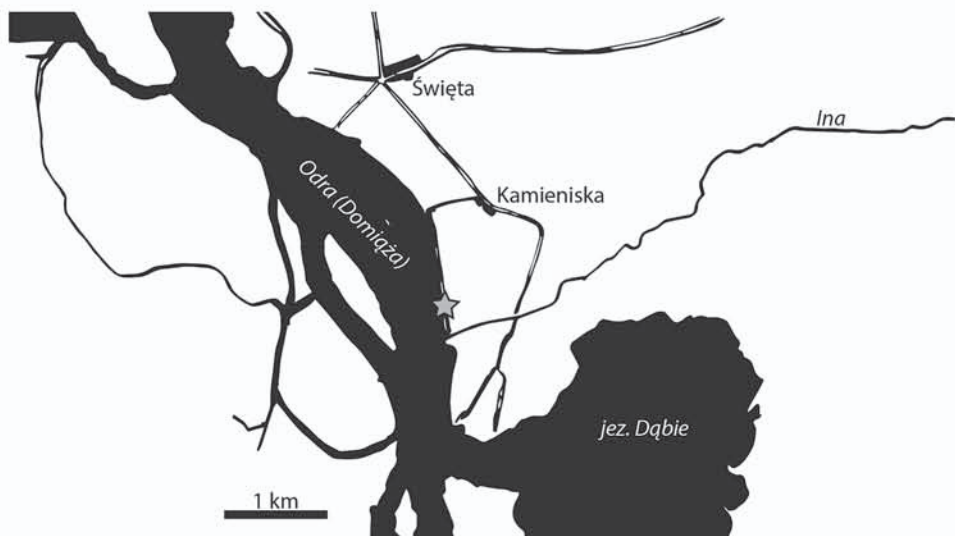
¹⁰ Powyższe uwagi odnoszą się również do łodzi typu *Konter* (Rudolph 1962, Abb. 8).

¹¹ Potwierdza to też literatura (Sawała 1992, 427–429; Litwin 1995, 223–225). Co prawda Michał Sawała wspomina także o łodziach stosowanych przez rybaków na jeziorze Dąbie i na Odrze, nazywanych płaskodenkami, jednak nie zamieszcza ani rysunku, ani zdjęcia takiej jednostki (Sawała 1992, 429).

sposób wrak mógłby stać się zaczątkiem regionalnego, podwodnego skansenu archeologiczno-etnograficznego, który mogliby zwiedzać turyści-nurkowie i który mógłby także posłużyć jako miejsce praktyk zawodowych dla studentów archeologii podwodnej);

- 2) zasypanie wraku *in situ* piaskiem lub żwirem (rozwiązanie doraźne, biorąc pod uwagę warunki panujące na brzegu Domiąży – po pewnym czasie procesy erozji rzecznej bocznej zniwelują nasyp i ponownie odłonią wrak);
- 3) wydobywanie i konserwację wraku (rozwiązanie najbardziej kosztowne i pracochłonne).

Należy mieć nadzieję, że wrak szybko stanie się przedmiotem jakichkolwiek działań zabezpieczających – w formułach zaproponowanych wyżej lub innych – co pozwoli uchronić go przed dalszą destrukcją.

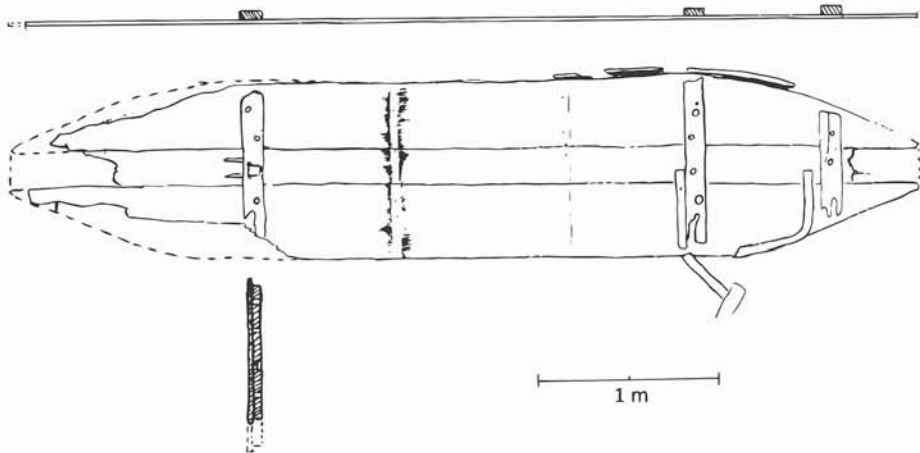
Ryc. 1. Miejsce spoczywania wraku. Rys. W. Filipowiak
 Fig. 1. Location of wreck find. Drawn by W. Filipowiak

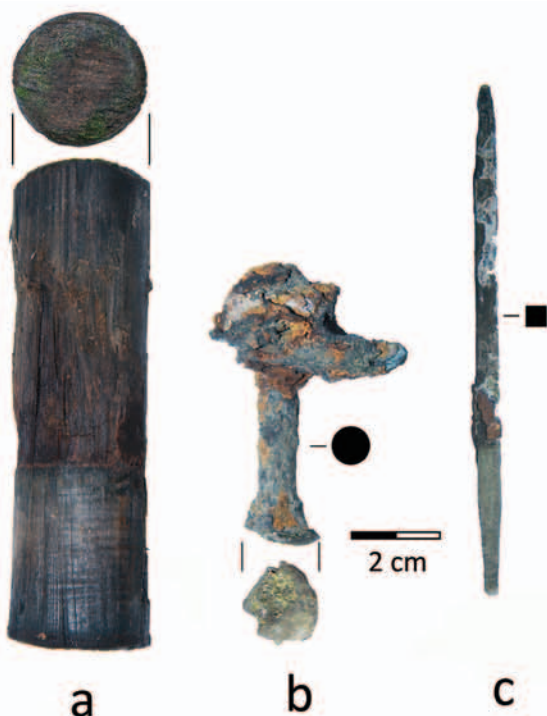
Ryc. 2. Położenie wraku podczas niskiego stanu wód Domiąży. Fot. P. Krajewski
 Fig. 2. Location of wreck during low water level of the Domiąża river. Photo by P. Krajewski

Ryc. 3. Stan i położenie wraku w momencie rozpoczęcia badań w 2015 roku. Fot. P. Maliński
Fig. 3. Condition and location of the wreck at the start of research in 2015. Photo by P. Maliński

Ryc. 4. Rysunek dokumentacyjny wraku z Kamienisk. Rys. W. Filipowiak
 Fig. 4. Documentation drawing of the wreck from Kamieniska. Drawn by W. Filipowiak

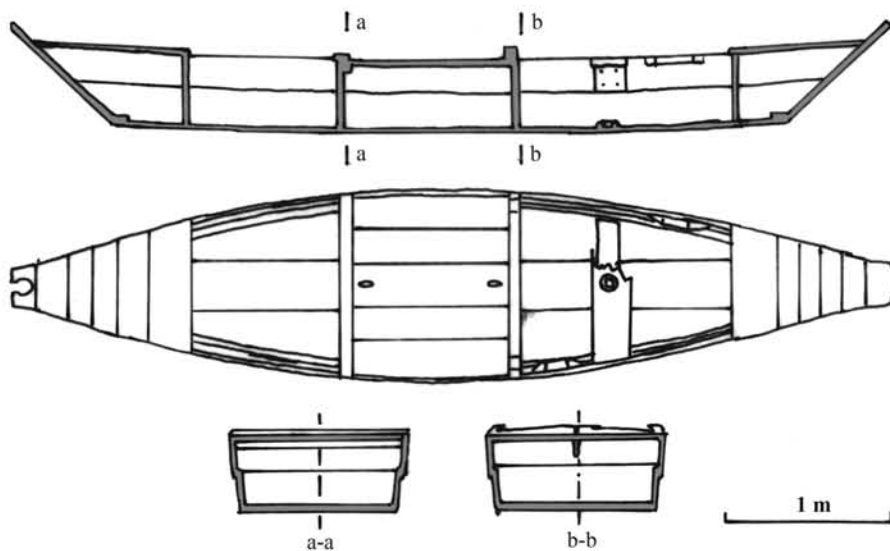

Ryc. 5. Łączniki wraku z Kamienisk: a – kołek z dennika; b – śruba łącząca kątownik z burtą; c – gwóźdź łączący klepki denne z burtą. Fot. W. Filipowiak
 Fig. 5. Fasteners of the wreck from Kamieniska: a – trenail from the floor timber; b – screw connecting angle bar with the side; c – nail connecting bottom planks with the side. Photo by W. Filipowiak

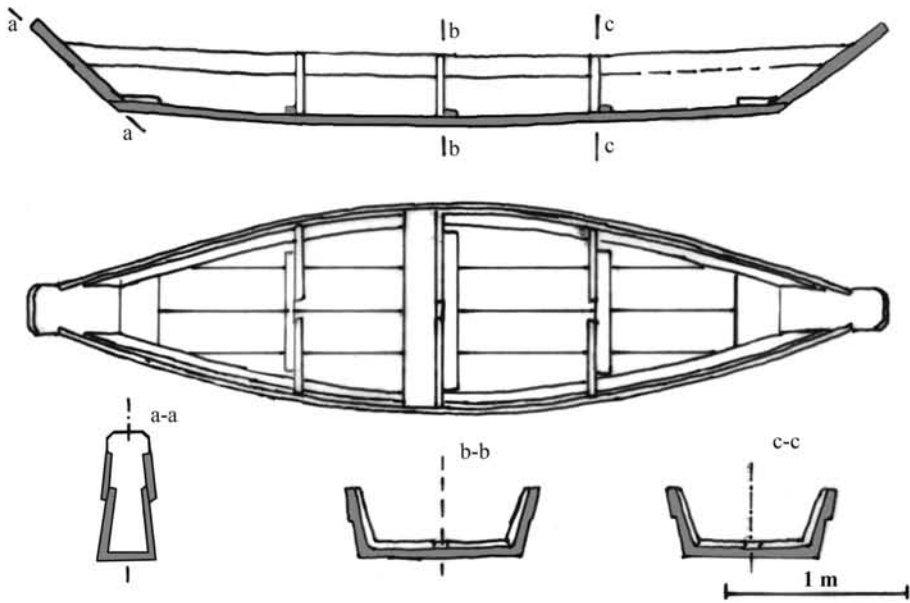
Ryc. 6. Tradycyjna „szkutka” warciańska z okolic Rogalina, gmina Mosina. Zdjęcie wykonane około 1960 roku (Litwin 1995, ryc. 145). Fot. J. Skonka

Fig. 6. Traditional Warta river “szkutka” from the area of Rogalin, Mosina commune. Photo taken about 1960 (after Litwin 1995, ryc. 145). Photo by J. Skonka

Ryc. 7. Próba rekonstrukcji „szkutki” – warciańskiej łodzi rybackiej (Litwin 1995, ryc. 146)

Fig. 7. An attempt to reconstruct the “szkutka” – the Warta river fishing boat (after Litwin 1995, ryc. 146)

Ryc. 8. Rysunek konstrukcyjny warciańskiej łodzi komunikacyjnej z miejscowości Książę Młyny, gmina Pęczniew, 480 km rzeki Warty (Litwin 1995, ryc. 144)

Fig. 8. Construction drawing of the Warta river communication boat from village Książę Młyny, Pęczniew commune, 480 km of the Warta river (after Litwin 1995, ryc. 144)

Literatura

- Iwaszkiewicz M., Mastyński J., Andrzejewski W. 2007. *Rybołówstwo i rybactwo w Wielkopolsce od początku średniowiecza do 1939 roku*. Szreniawa.
- Krajewski P. 2011. *Archeologia podwodna – archeologia krajobrazów zatopionych*. <<http://archo.univ.szczecin.pl/index.php/materialy-katedry-archeologii/52-podwodne/153-archeologia-podwodna?showall=&start=2>> [dostęp: 11.03.2016].
- 2014. *Na marginesie krajobrazów zatopionych – z badań podwodnych w 2014 roku*. <<http://archo.univ.szczecin.pl/index.php/materialy-katedry-archeologii/52-podwodne/450-na-marginesie-krajobrazow-zatopionych-z-badan-podwodnych-w-2014-roku>> [dostęp: 08.03.2016].
- Litwin A. 1995. *Polskie szkutnictwo ludowe XX wieku*. Gdańsk.
- Maliński P., Filipowiak W. 2016. *Wrak z Kamienisk, gmina Goleniów. Raport z badań etnoarcheologicznych*. Niepublikowany dokument tekstowy w formie pliku elektronicznego. Szczecin–Wolin.
- Mitzka W. 1933. *Deutsche Bauern- und Fischerboote. Grundfragen aus einem Sachkreise der Völkunde*. Heidelberg.
- Peesch R. 1961. *Die Fischerkommünen auf Rügen und Hiddensee*. Berlin.
- Rudolph W. 1962. Konieczność prowadzenia dalszych badań nad łodziami na Zalewie Od-rzańskim. *Materiały Zachodniopomorskie* 8, 335–346.
- 1966. *Handbuch der volkstümlichen Boote im östlichen Niederdeutschland*. Berlin.
- Sawala M. 1992. Rybołówstwo łodziowe na wodach należących do obszaru Szczecina po 1945 r. *Materiały Zachodniopomorskie* 38, 421–433.
- Timmerman G. 1962. *Die nordeuropäischen Seefischereifahrzeuge, ihre Entwicklung und ihre Typen*. Stuttgart. Handbuch der Seefischerei Nordeuropas 11/4.

Fishing boat wreck from Kamieniska, Goleniów commune

Summary

The paper presents results of ethnoarchaeological research on wreck of a wooden fishing boat, found in the vicinity of village Kamieniska, Goleniów commune. The survived remains of the boat are 4.94 m long and approximately 1 m wide. The wreck lies on the right bank of the river Domiąża and is exposed to many destructive natural factors. It has a flat bottom made of planks fastened edge to edge and a wooden floor timbers fastened with wooden pegs. Frames made of steel angles fastened with screws were attached to the floor timbers. The wood used to build the boat comes from a pine cut down after 1872. The wreck is similar to the three types of traditional boats: "szkutka" used on the Warta river, "sadzówka" used on the Middle Odra and "polt" – fishing boat used in Western Pomerania. The Kamieniska wreck is a remnant of one of the oldest flat-bottomed boats of this size in Western Pomerania.

dr Piotr Maliński
Instytut Politologii i Europeistyki
Uniwersytet Szczeciński
transsahara@wp.pl

dr Wojciech Filipowiak
Pracownia Archeologiczna w Wolinie, Ośrodek Archeologii Średniowiecza
Krajów Nadbałtyckich Instytutu Archeologii i Etnologii PAN
w.filipowiak@iaepan.home.pl

dr Przemysław Krajewski
Katedra Archeologii Instytutu Historii i Stosunków Międzynarodowych
Uniwersytet Szczeciński
p.kraj@univ.szczecin.pl